

Septintasis Baltijos šalių ir Suomijos teorinės archeologijos seminaras (BASE-7) „Viešoji archeologija: praeities ir dabarties sąveika šiuolaikiniame globaliame pasaulyje“

2015 m. spalio 23–25 d. septintąjį kartą vyko tarptautinis Baltijos šalių ir Suomijos teorinės archeologijos seminaras (BASE) „Viešoji archeologija: praeities ir dabarties sąveika šiuolaikiniame globaliame pasaulyje“ (*Public archaeology: The interplay of past and present in the global contemporary world*), kurį organizavo Latvijos universiteto Istorijos ir filosofijos fakultetas kartu su Latvijos archeologų draugija. Seminaras surengtas Latvijoje, Kolkos iškyšulyje, Baltijos jūros pakrantėje, ir skirtas archeologijos ir visuomenės tarpusavio santykiams analizuoti ir problemoms aptarti. Renginio metu archeologai iš Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos perskaitė 14 pranešimų, vienaip ar kitaip susijusių su pagrindine seminaro tematika. Tarp septyniolikos dalyvių buvę šeši Lietuvos atstovai perskaitė penkis pranešimus.

Seminarą sveikinimo kalba pradėjo pagrindinis organizatorius Andris Šnė (Latvijos universitetas). Aptaęs pasirinktą tematiką, jis pasveikino renginio dalyvius ir palinkėjo naudingų mokslinių diskusijų. Pirmojoje sesijoje „Visuomenė ir archeologija Baltijos šalyse“ (*Public and archaeology in the Baltic States*), kurios moderatorius buvo Andrejus Vaskas (Latvijos universitetas), pirmąjį pranešimą „Viešoji archeologija: pateikiant tyrimus žmonėms“ (*Public archaeology: Arising research towards the people*) perskaitė A. Šnė. Pranešėjas pateikė trumpą archeologijos reprezentavimo visuomenei Latvijoje istoriją, apžvelgė jos raidos etapų bruožus, pristatė įvairius požiūrius, skirtingais laikotarpiais turėjusius įtakos archeologijai šioje šalyje: romantiškąjį, politizuotą, rekonstrukcinį pseudomokslinį, sietiną su baltų kilmės paieškomis bendrame Europos naratyve. Kalbėta ir apie nūdienos archeologijos vaidmenį visuomenės gyvenime, archeologijos komercializavimą, jos panaudojimą meniniuose projektuose ir kitose srityse. Pranešimo metu A. Šnė taip pat aptarė archeologijos santykį su

visuomene, politika ir kitomis sritimis, aktualiausia šių dienų problema nurodydamas plintančią „juodąją“ archeologiją. Jis pabrėžė archeologijos populiarinimo svarbą, nes vis daugiau dėmesio kreipiamą į vartotoją: archeologija tampa turizmo sritimi, duodančia pelno, tačiau ji ir teikia emocijų, ir yra tam tikrų jausmų priežastis. Svarbi tampa ir informacijos pateikimo kokybė, atraktyvumas, vartotojui sukeliamas įspūdis, emocijos, patirtas pažinimo jausmas, o ne tik patys archeologiniai radiniai.

Antrąjį pranešimą „Archeologija tarp visuomenės, politikos ir ideologijos: Lietuvos patirtis“ (*Archaeology between society, politics and ideology: The Lithuanian experience*), perskaitė Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas). Pranešimo pradžioje buvo iškeltas retorinis klausimas, kas ir kaip daro įtaką (Lietuvos) archeologijai, o gal archeologai gali objektyviai rekonstruoti praeitį? Teigta, kad plačioji visuomenė ir net dalis Lietuvos archeologų vis dar tiki, kad praeitį galima rekonstruoti objektyviai, „taip, kaip buvo“. Iškelta objektyvumo ir subjektyvumo problema archeologijoje. Pabrėžta, kad archeologas yra subjektas ir jokia būdu negali objektyviai tyrinėti praeities ir ją rekonstruoti. Pranešime atkreiptas dėmesys, kad, nepaisant laikotarpio, kurį tyrinėja archeologai, tyrimai vyksta dabartyje, veikiami įvairių sociopolitinių ir kitokių veiksnių. Ir ne tik tyrimai, bet ir duomenų interpretacija stipriai veikiama įvairių faktorių, tiek archeologijos viduje, tiek išorėje. Lietuvos, kaip ir kitų mažų, ekonomiškai silpnų šalių, archeologija yra veikiama didelių šalių ir jų mokslo centrų archeologijos. Be to, svarbi valstybės mokslo politika, visuomenės požiūris į praeitį ir archeologiją bei gausybė kitų veiksnių. Papildydamas Iano Hodderio mintį, kad archeologinėje medžiagoje reikia išvelgti individą, pranešėjas pažymėjo, jog ne mažiau svarbus yra ir kitas „individas“ – archeologas, kaip asmenybė, stipriai veikiantis archeologijos raidą.

Pranešime „Viešoji archeologija Suomijoje – praeitis, dabartis ir ateitis“ (*Public archaeology in Finland – past, present and future*) Suomijos atstovas Janas Fastas pristatė savo paties vykdytus projektus, skirtus archeologijos mokslui populiarinti. Tyrėjas akcentavo atskiruose regionuose vis labiau didėjančių žmonių susidomėjimą savo krašto istorija ir apžvelgė esamas galimybes į archeologinius tyrimus įtraukti pačius aktyviausius visuomenės narius. J. Fastas paminėjo ir žiniasklaidos įtaką vykdomų projektų organizavimui. Pabrėžė, kad žiniasklaida gali ne tik padėti, bet ir pakenkti. Būtent dėl šios priežasties asmeninio tinklaraščio susikūrimą jis nurodė kaip vieną iš galimybių, dalijantis informacija asmeninėje internetinėje erdvėje, betarpiškai bendrauti ir bendradarbiauti su visuomene. Savo pranešimą tyrėjas reziumavo keliomis išvalgomis. Ateityje, pranešėjo nuomone, archeologinių vertybių absoliutus datavimas visuomenei nebus toks aktualus, kaip dabar; svarbus taps tik pats tyrimo procesas, į kurį žmonės norės įsitraukti tiek fiziškai, tiek interaktyviai; archeologų, užsiimančių vien tik archeologijos populiarinimu, vis daugės, o „juodosios“ archeologijos plitimas ir skaidymasis į atskiras sritis yra neišvengiamas.

Kitą pranešimą, „Archeologija *Rail Baltica* keltyje“ (*Archaeology on the route of Rail Baltic*), perskaitė Valteris Langas (Tartu universitetas). Jis pristatė 2015 m. Estijoje vykdytus archeologinius tyrimus „*Rail Baltica*“ trasos teritorijoje, vieną didžiausių pastarųjų metų archeologinių projektų Rytų Baltijos regione. Pranešėjas supažindino klausytojus su pagrindinėmis tyrimų aplinkybėmis, projekto, jį vykdžiusių archeologų ir visuomenės santykiu. Pasak tyrėjo, dėl priešiško žmonių nusiteikimo projekto, bet ne archeologų atžvilgiu kilo nemažai keblumų vykdant archeologinius tyrimus: ilgai užtruko geležinkelio projektavimo darbai, derybos su gyventojais, tačiau būta ir teigiamų reakcijų. Archeologiniai tyrimai visuomenės buvo priimti palankiai, daug dėmesio susilaukė spėjamos kapavietės kasinėjimai, kurie atskleidė didelį norą pažinti naują savo regiono archeologinį objektą ir stebėti jo tyrimus. Dalis žmonių dėl įvairių priežasčių net norėjo, kad būtų surasta archeologinių objektų, kai kurie dėl to, kad per jų teritoriją nebūtų tiesiamas geležinkelis. Apibendrinamas savo pranešimą V. Langas teigė, kad tokie projektai įvairiais atžvilgiais yra naudingi visuomenei, atskleidžia įvairias jos pozicijas, išgrynina vertybes bei prioritetus.

Pirmosios seminaro dienos programą užbaigė Rytio Jonaičio ir Irmos Kaplūnaitės pranešimas „Pristatant multietninį Vilniaus paveldą visuomenei: Bokšto gatvės kasinėjimų atvejis“ (*Presenting the multi-ethnic Vilnius heritage to the public: Case study from the excavations of the Bokšto Street*). Pranešėjai pristatė Vilniaus senamiestyje, Bokšto gatvėje vykdytus viduramžių kapinyno tyrimus, sulaukusius nemažo ir prieštaringo visuomenės susidomėjimo. Didelis lankytojų srautas ir nuolatinis bendravimas su miesto gyventojais ir svečiais tyrėjams tapo iššūkiu. Visuomenei siekta etiškai pristatyti žmonių palaikus ir suprantamai paaiškinti atrasto archeologinio paveldo daugiakultūriškumą, tačiau žmonių skeletų eksponavimas tapo ir etine problema. Archeologai sutiko su anksčiau pranešimą pristatęs J. Fasto mintimi, kad žiniasklaida gali pakenkti komunikuojant su visuomene, nes ir Bokšto gatvės tyrimų atveju kai kuri informacija spaudoje buvusi ypač neigiama. Apibendrinami pranešimą autoriai nurodė, kad tokio pobūdžio projektas yra svarbus įvairiomis prasmėmis ir gali būti net naudingas visuomenės tolerancijos ugdymui.

Pasibaigus pirmosios sesijos pranešimams, dideliam seminaro dalyvių džiaugsmui V. Langas pristatė 2015 m. spalį Estijoje išėjusį ketvirtąjį leidinio „*Interarchaeologia*“ tomą, parengtą dviejuose BASE seminaruose (ketvirtajame ir penktajame), vykusiuose Suomijoje, Helsinkio universitete, 2009 m. ir Estijoje, Tartu universitete, 2011 m., skaitytų pranešimų pagrindu.

Pristatyme vienas iš pagrindinių šio tomo sudarytojų apžvelgė leidinio sudarymo aplinkybes, pasidalijo mintimis apie būsimą Baltijos archeologijos seminaro leidybinę veiklą. Pirmosios seminaro dienos pabaigoje buvo organizuotas socialinis vakaras, kurio metu jo dalyviai aktyviai diskutavo įvairiais su seminaro tematika susijusiais klausimais ir aptarė tolesnes BASE perspektyvas.

Antrą seminaro dieną buvo organizuotos trys sesijos. Rytinei sesijai „Eksperimentinė archeologija: rekonstruoti ir pramogauti“ (*Experimental archaeology: reconstructing and entertaining*) vadovavo A. Merkevičius. Pirmąjį pranešimą – „Eksperimentinės archeologijos projektas, Platelių ežero senieji skobtiniai luotai: mokslas ir visuomenė plaukia kartu“ (*Project of experimental archaeology old longboats of Lake Plateliai: Science and public sailing together*) – perskaitė Klaipėdos universiteto archeologas Klaidas

Perminas. Pranešėjas aptarė savo paties nuo 2006 m. vykdytą projektą, kurio metu visuomenei buvo pristatytas senovinių luotų rekonstravimo procesas ir pagamintų modelių eksploatavimas vandenyje, kaip aktyvi paveldo pažinimo forma. K. Perminas supažindino su projekte naudotais archeologijos populiarinimo būdais ir pabrėžė, kad, viešindami savo eksperimentus, archeologai gali gauti daug mokslinės informacijos ir tuo pat metu suaktyvinti žmonių domėjimąsi archeologiniu paveldu, taip pritraukdami gausesnį lankytojų būrį į muziejus bei archeologinės tematikos renginius.

Eksperimentinės archeologijos temą tęsė Latvijos nacionalinio istorijos muziejaus archeologas Artūras Tomsonsas pranešimu „Eksperimentinė archeologija Latvijoje: eksperimentinės archeologijos metodų taikymas tyrimuose, švietime ir turizme“ (*Experimental archaeology in Latvia: Applying methods of experimental archaeology in research, education and tourism*), kuriame aptarė Latvijos ir Vakarų Europos šalių archeologinio paveldo populiarinimo pavyzdžius. Tyrėjas pabrėžė eksperimentavimo, kaip mokslinio tyrimų metodo, svarbą ir kad replikų gamyba ir rekonstrukcijos nėra moksliskai vertingos, jei eksperimentuojantis žmogus nedokumentuoja savo tyrimo. A. Tomsonas kritiškai vertino netiksliai įvairiomis medijos formomis pristatomas rekonstrukcijas ir teigė, kad tai dezinformuoja visuomenę. Pasak pranešėjo, eksperimentas turėtų būti tyrėjo patirties ir siekio lavinti visuomenę rezultatas. Ateitį jis siejo su vadinaama „edutainment“ (edukacija, derinama su pramoga, angl.), kuriai būtinos ypač geros vadybos žinios ir kokybiškas archeologinis išsilavinimas.

Sesiją užbaigė atstovė iš Lietuvos Daiva Steponavičienė, pristaciūsi pranešimą „Mokslinių duomenų supratimas susiejus su kuriamomis interpretacijomis, rekonstruojant archeologinį kostiumą. Visuomenės požiūrio problema“ (*Scientific data awareness and creative interpretation relation in the reconstruction of the archaeological costume. Society's outlook problem*). Tęsdama prieš tai kalbėjusio kolegės mintis, tyrėja teigė, kad rekonstruojant praeities žmonių aprangą reikia atlikti kruopštų tyrėjo darbą ir ypatingą dėmesį skirti detalėms, tačiau dabartiniame pasaulyje esama daug netikslumų ir su moksline realybe besikertančių pavyzdžių, kurie formuoja klaidingą visuomenės suvokimą apie praeities žmonių aprangą. Pateikdama nemažai statistinių duomenų apie žmones, kurie šiandien

dėvi ir pristato kostiumų rekonstrukcijas, archeologė kalbėjo ne tik apie vis plintančią madą nešioti praeities bendruomenėms būdingus drabužius ir aksesuarus, bet ir akcentavo vis didėjančią pseudorekonstruktorių pasitikėjimą savimi ir nenorą imtis tikslios replikos kūrimo. Pasak jos, rekonstrukcijų gamyba nei teoriniu, nei praktiniu požiūriu nėra puoselėjama, daroma daug klaidų, o su archeologais besikonsultuojančių ir atsakomybę už savo darbą jaučiančių ir ją prisiimančių rekonstruktorių gretos vis retėja. Dėl to visuomenės sąmonėje susidaro iškreiptas praeities vaizdas.

Trečioji seminaro sesija, „Archeologija jaunimui“ (*Archaeology for youths*) (moderatorius V. Langas), buvo skirta archeologijos populiarinimui tarp jaunimo ir su tuo susijusioms problemoms aptarti. Pirmąjį pranešimą „Archeologija Estijos mokyklų sistemoje ar už jos ribų?“ (*Is archaeology in or out in the school system of Estonia?*) šioje sesijoje pristatė Tartu universiteto doktorantė Liia Vijand. Jame tyrėja seminaro dalyvius supažindino su darbo patirtimi vienoje iš Estijos mokyklų, ieškant vaikams priimtinausių istorijos ir archeologijos pateikimo būdų. Pranešėja paminėjo įvairias švietimo sistemos problemas, kai mokytojai numato tam tikrų temų pamokų trukmę ir turinį, taip pat problemas dėl vadovėlių turinio, susijusio su archeologine tematika. Pranešimo pabaigoje L. Vijand teigė tikinti šviesia ateities perspektyva dėl kokybiško archeologijos žinių pateikimo ir užsiminė apie ketinimus parašyti knygą pedagogams, kaip dėstyti archeologiją mokyklose.

Knygą, kaip vieną iš galimų ateities priemonių, paskatinsiančių jaunimą domėtis archeologija, nurodė ir kita sesijos pranešėja, Vilniaus universiteto doktorantė Gabrielė Gudaitienė. Pranešime „Pristatant akmens amžių vaikams: iššūkis, tačiau ir pareiga“ (*Presenting the Stone Age to children: A challenge, yet a duty*) autorė pasidalijo savo patirtimi, įgyta vykdant vieną naujausių projektų archeologijos populiarinimo srityje Lietuvoje – rengiant knygą vaikams apie akmens amžių. Aptartos pagrindinės problemos, su kuriomis susidurta rengiant projektą: mokslininkų santykis su jauniausiaja, „Z“, karta, konkuravimas su naujausiomis technologijomis dėl vaikų dėmesio, kebli iliustracijų knygai paieška Lietuvoje ir užsienyje. Paminėtas ir vidinis moralinis konfliktas, kai tenka laviruoti tarp pateikiamos informacijos tikslumo ir atraktyvumo bei ieškoti priemonių, kaip sudominti skaitytoją ir tuo pat metu jam nepateikti melagingos informacijos.

Turība universiteto doktorantė Agrita Lujāne ir Latvijos istorijos instituto direktorius Guntis Zemītis pranešime „Archeologinė medžiaga šiuolaikinėse jaunimo subkultūrose Latvijoje“ (*Archaeological material in the contemporary milieu of youth subcultures in Latvia*) aptarė naują ir kol kas nenagrinėtą temą – archeologinės simbolikos naudojimą šiuolaikinėse subkultūrose. Išskirti keli subkultūros tipai: hipių, animacijos mėgėjų ir metalistų, iš kurių pastarasis išskirtas kaip naudojantis ypač daug archeologinių simbolių. A. Lujāne ir G. Zemītis buvo atlikę apklausą ir išanalizavę subkultūrų stebėsenos tyrimo duomenis. Jais remdamiesi teigė, kad archeologiniai simboliai padeda jaunam žmogui išreikšti savo asmenybę, tačiau ne visuomet yra naudojami įsigilinus į jų prasmę. Simboliai pamažu tampa mados dalimi, ir šios tendencijos ateityje taip pat turėtų būti gajos.

Paskutinė seminaro sesija, „Archeologijos komunikacija su visuomene“ (*Communicating archaeology to society*) (moderatorius A. Šnė), buvo skirta archeologų dialogo su visuomene galimybėms aptarti. Joje archeologė iš Turku universiteto Liisa Seppänen pristatė pranešimą „Kontraktinė archeologija, komunikacija ir šiuolaikinis miestas“ (*Contract archaeology, communication and contemporary city*). Pranešėja seminaro dalyvius supažindino su archeologinių tyrimų projektu mažame Lahti miestelyje ir šio projekto metu puikiai vykusia komunikacija su visuomene. Atvirumas, pasak autorės, buvo strategiškai svarbus dėl to, kad miestelio gyventojai projekto atžvilgiu buvo nusiteikę priešiška. Tyrimų viešinimas socialiniuose tinkluose, žiniasklaidoje, atvirų durų dienos, visuomenei pristatyti kasinėjimų duomenys ir radinių eksponavimas požeminėse mašinų aikštelėse lėmė projekto populiarumą ir pripažinimą. Apibendrinama savo pateiktus pavyzdžius L. Seppänen pabrėžė, kad dialogas su visuomene ne tik pelno archeologui žmonių simpatijas, bet ir sustiprina pasitikėjimą savimi organizuojant didelius projektus.

Antroji sesijos dalyvė, Sandra Zirne iš Latvijos universiteto, aptarė archeologų etikos kodeksus, gilinosi į teorinius kiekvieno archeologijos specialisto darbo pagrindus. Pranešime „Archeologų profesinės etikos

vaidmuo visuomenėje“ (*Archaeologist's professional ethics role in society*) tyrėja apžvelgė dalies Europos šalių etikos kodeksus, skirtus archeologams, ir išskyrė pagrindinius punktus, kurie yra įtraukti į daugumą teisiųjų reglamentų. Paminėtas ypač opus žmonių kapų kasinėjimo klausimas, archeologų kolegiškumo ir bendradarbiavimo būtinumas, nenuginčijama archeologo atsakomybė visuomenei ir paveldo išsaugojimo problema. Visuomenės požiūris į prieš tai nurodytas visuotinai priimtas archeologų teises ir įsipareigojimus įvairuoja. Dalis jos mano, kad archeologai tėra legalūs kolekcininkai, o dialogas su metalo detektorių naudotojais dar tik mezgasi. Pastaroji S. Zirnės iškelta problema, apie kurią A. Šnė užsiminė seminario pradžioje, buvo išsamiai plėtojama paskutiniame pranešime „Metalo detektorių naudotojų įtraukimas į archeologiją: Estijos patirtis“ (*Engaging Metal Detectorists in Archaeology: The Estonian experience*), pristatytame Estijos archeologinio paveldo apsaugos specialistės Nele Kangert. Pranešėja apžvelgė Estijoje taikomą naujausią bendradarbiavimo su metalo detektorių naudotojais strategiją – visišką metalo detektorių naudojimo legalizavimą ir archeologijos išsilavinimo neturintiems asmenims suteikimą galimybės ieškoti archeologinių vertybių bei taikyti sankcijas už reglamento pažeidimus. Ji teigė, kad bendradarbiavimas su metalinių kultūros vertybių ieškotojais yra neišvengiama ateitis, o tam tinkamą strategiją visos Baltijos regiono šalys turėtų pradėti kurti jau dabar.

Antros seminaro dienos pabaigoje socialiniame vakare dalyviai aktyviai diskutavo, dalijosi savo pastebėjimais bei patirtimi. Buvo nutarta tęsti ir net išplėsti BASE veiklą ir aštuntąjį Baltijos šalių ir Suomijos teorinės archeologijos seminarą 2017 m. organizuoti Suomijoje. Aptarta ir būsimo seminaro tematika, kurią organizatoriai galutinai suformuluos 2016 metais.

Trečiąją renginio dieną buvo organizuota ekskursija į Ventspilio pilies muziejų, Latvijos pajūryje surasto Staldzenes lobio vietą bei Pūrciemš–Ģipka akmens amžiaus gyvenviečių kompleksą.

Algimantas Merkevičius, Gabrielė Gudaitienė